

Ks. Tomasz Trębacz

SZATAN JAKO ŹRÓDŁO ZŁA

studium dogmatyczno-pastoralne

Wydawnictwo WAM ■ Księża Jezuiti
Kraków 2013

WSTĘP

Młodzież zapytała kiedyś na lekcji religii księdza katechetę: skąd się wziął szatan? Skąd wzięło się zło? Katecheta odpowiedział: tak jedno, jak i drugie jest tajemnicą, którą ostatecznie wyjaśnić potrafi tylko Bóg. Człowiek może i powinien szukać odpowiedzi na te pytania na każdym etapie swojego życia. Teologia, której pierwszorzędnym „obiektem badawczym” jest Bóg, a także człowiek, stworzony na Jego obraz i podobieństwo (por. Rdz 1, 27), postara się odpowiedzieć.

Wiek dwudziesty i rozpoczęty już wiek dwudziesty pierwszy, można nazwać czasem nieustannego, szybkiego rozwoju kulturowego, cywilizacyjnego i społecznego. Postęp ten, z którym mamy do czynienia, rzutuje w sposób jednoznaczny także na człowieka, na jego mentalność, wiarę i sposób postrzegania świata. Religia i wiara, które przez długi czas stanowiły ważną część ludzkiej egzystencji, udzielając człowiekowi odpowiedzi na pytania związane z jego życiem i sensem istnienia, zdają się obecnie trudne do zrozumienia, do zaakceptowania, a nawet bywają uznawane za przestarzałe i nieaktualne. Stale wzrastający postęp w dziedzinach nauk ścisłych, w socjologii, psychiatrii, psychologii, technice inżynierskiej, genetyce i farmakologii sprawia, że człowiek coraz bardziej chce odkrywać w „sobie” poczucie bycia nowoczesnym. To, co kiedyś starała się wytłumaczyć wiara, pytania, na które ludzkość w niej szukała odpowiedzi, dziś wydaje się zastępowane poprzez zaufanie człowieka do naukowych wyjaśnień wielu kwestii, co nieuchronnie przekłada się na religijność i poziom wiary człowieka trzeciego tysiąclecia. W takiej też optyce postrzegany jest problem zła, grzechu i szatana, który to przez teologię uznawany jest za ich źródło oraz

za przyczynę obecnych form istnienia, a także rozwoju. Pomimo ogromnej wiedzy, jaką daje współczesna nauka, człowiek nadal nie potrafi znaleźć odpowiedzi na wiele pytań, szczególnie dotyczących problemów duchowości, wiary i świata nadprzyrodzonego. Jednym z pytań, jakie żyjąc, stawia sobie człowiek – szczególnie w sytuacjach trudnych doświadczeń – jest między innymi pytanie o pochodzenie zła, jego genezę, naturę, siły oddziaływania i formy występowania. Pytanie to towarzyszy zarówno życiu jednostek, jak całych społeczności. Wydaje się ono stale aktualne. Zasadność ta wynika choćby z obserwacji świata, w którym z łatwością można dostrzec różne przejawy fizycznego i moralnego zła, tj.: kataklizmy przyrody, nienawiść, nieuchronność śmierci, cierpienie, zbrodnie, deprawację w różnych dziedzinach życia, konflikty zbrojne itp. Współcześnie zło zagraża człowiekowi na wiele sposobów. Z analizy zagadnienia zła można bezspornie wywnioskować, że występuje ono obecnie w świecie w dużym stopniu i jest na tyle niebezpieczne, że ludzkość ma powody, by czuć się zagrożoną w swej egzystencji¹. Między innymi te właśnie, wymienione powyżej czynniki, mogą tłumaczyć tak duże zainteresowanie problematyką zła. Sam zresztą jego fenomen może być rozpatrywany na różnych płaszczyznach: naukowej i przednaukowej, filozoficznej oraz teologicznej, socjologicznej i psychologicznej, a także empiryczno-przyrodniczej i literackiej. Te poszczególne płaszczyzny rozważań prowadzonych na temat zła są zróżnicowane między sobą zarówno w aspekcie metodologicznym, jak i merytorycznym. Jednak nie wydaje się słuszne, aby prowadząc rozważania na wspomniany temat, zacieśniać je tylko do jednego aspektu. Taki bowiem zabieg mógłby grozić zdeformowaniem rzeczywistości analizowanego problemu². Mając zatem powyższe względy na uwadze, zasadne jest dążenie przy rozpatrywaniu problemu zła do unifikacji myśli

---

¹ Por. B. Bejze, *W poszukiwaniu współczesnego ujęcia problemu zła*, w: *W nurcie zagadnień posoborowych*, Warszawa 1969, t. 3, 13-50; tenże, *Chrześcijanin wobec zła*, w: *W kierunku człowieka*, Warszawa 1971, 297-344.

² Por. S. Kowalczyk, *Podstawy światopoglądu chrześcijańskiego*, Warszawa 1980, 199-200.

przednaukowej z nauką. W literaturze polskojęzycznej wymienione wyżej płaszczyzny próbuje integralnie połączyć M. Krapiec³. Nie ma jednak w literaturze polskiej całościowego ujęcia genezy i istnienia zła. Dlatego też w teologicznej próbie przedstawienia problemu szatana jako źródła zła, poza literaturą polskojęzyczną⁴, która stanowić będzie materiał źródłowy, wykorzystane zostaną też inne, obcojęzyczne opracowania⁵, które pomogą lepiej dookreślić omawiany problem i wskażą właściwe kierunki działań duszpasterskich i pastoralnych, głównie w pracy z młodzieżą, która szczególnie narażona jest na niebezpieczeństwa i wpływy ze strony złego ducha i jego działań. Istotnym też będą dla tego tematu orzeczenia *Magisterium Ecclesiae*, zawarte przede wszystkim w dokumentach Soborów⁶, a także w nauczaniu Ojców Kościoła⁷

³ Zob. M. Krapiec, *Dlaczego zło?*, Kraków 1962.

⁴ Do podstawowej, źródłowej literatury polskojęzycznej dotyczącej szatana, można zaliczyć m.in.: B. Bejze, *W poszukiwaniu współczesnego ujęcia problemu zła*, w: *W nurcie zagadnień posoborowych*, t. 3, Warszawa 1969; tenże, *Chrześcijanin wobec zła*, w: *W kierunku człowieka*, Warszawa 1971; J. Flis, *Jezus a demony na tle antydemonicznych praktyk starożytnego Wschodu*, Lublin 1990; G. Fels, *Satanizm jako fascynacja złem*, w: *Satanizm w Polsce i Europie*, Ruda Śląska-Tychy 2004; M. Gajewski, *Satanizm w Polsce i na świecie*, Kraków 2002; K. Góźdź, *Teologia o szatanie*, Lublin 2000; Jan Paweł II, *O aniołach i szatanie*, Kraków 1998; K. Kościelniak, *Zło osobowe w Biblii*, Kraków 2002; M. Krapiec, *Dlaczego zło?*, Kraków 1962; T. Łukaszuk, *Istnienie szatana i demonów jako problem w katolickiej teologii posoborowej*, Kraków 1990; I. Mroczkowski, *Zło i grzech*, Lublin 2000; B. Pylak, *Tajemnica zła w świetle teologii Soboru Watykańskiego II*, w: *W nurcie zagadnień posoborowych*, red. B. Bejze, t. 3, Warszawa 1969; a także: A. Żurek, *Biblijne podstawy poglądów św. Augustyna na temat genezy diabła*, w: *Demonologia w nauce Ojców Kościoła*, Kraków 2002.

⁵ Z obcojęzycznych opracowań wyróżnić należy przede wszystkim: R. Allegri, *Cronista all'inferno. Reportage tra diavoli, esorcisti e indemoniati*, Milano 1990; C. Balducci, *Adoratori del diavolo e rock satanico*, Casale Monferrato 1993; tenże, *La possessione diabolica*, Roma 2001; M. De Carvalho, *Diabelskość jako przejaw zła*, w: *Zło w świecie*, red. L. Balter, Poznań 1992; M. Deselaers, *Bóg a zło*, Kraków 1999; M. Introvigne, *Indagine sul satanismo*, Milano 1994.

⁶ Sobór Laterański IV (zob. BF IV.33, V.10), Synod w Braga, (zob. BF V.2, 4-5), Sobór Florencki (zob. BF V.14), Sobór Trydencki (zob. BF V.46, VII.72), *Indiculus o lasce Bożej* (zob. BF VII.9, 14), Sobór Watykański II (zob. BF VII.661).

⁷ Spośród dużego dorobku Ojców Kościoła dotyczącego problemu zła, w pracy zostały wykorzystane elementy nauczania, między innymi: św. Bazyli Wielki, *O tym, że*

na temat zła. Wykorzystane też zostaną źródła, które w szerszym lub węższym zakresie ujmują poruszany problem. W większości są one dorobkiem literatury rodzimej, ale wspomnieć też należy o niektórych dziełach z literatury obcej⁸. Te także zostały w dużym stopniu wykorzystane, co wpłynęło na rozwój strony naukowej tej pracy.

Zasadniczym celem niniejszej rozprawy będzie ukazanie szatana jako źródła zła. Podjęta też zostanie próba odpowiedzi na pytanie o pochodzenie zła, jego naturę, oraz o wpływ Złego na inne stworzenia. Aby osiągnąć zamierzony cel, trzeba będzie odpowiedzieć na kilka pytań szczegółowych, dotyczących samego szatana, jego natury, działania, jak też pochodzenia zła, określających właściwy problem pracy. Do pytań tych zaliczyć można między innymi: znaczenie terminu „szatan” lub „diabeł”, pytanie o wolność istot duchowych w dokonywaniu wyboru, zwyczajne i nadzwyczajne formy działania szatana, formy i przejawy akceptacji zła, a także współczesne diaboliczne zagrożenia i pastoralne wyzwania wobec tych zagrożeń. Realizacja podjętych zamierzeń wymaga zastosowania różnych zabiegów badawczych w poszczególnych rozdziałach i paragrafach. W pierwszym rozdziale będzie to analiza pojęcia „szatan”, a także egzegeza biblijnych przekazów dotyczących diabła. Nieodzowne będzie też odniesienie się do nauczania Ojców Kościoła i *Magisterium Ecclesiae*. W oparciu o zasady hermeneutyki i metody porównawczej zostanie podjęta teologiczna analiza wielu wątków związanych z istotą szatana, jego działaniem, a także wpływem na inne stworzenia, co w poważniejszych formach może wyrażać się w kulcie satanistycznym jako swoistej odpowiedzi na atakujące człowieka zło. Charakter i problematyka pracy skłania do podjęcia pastoralnych wyzwań wobec szerzących się diabolicznych zagrożeń. W konsekwencji

---

Bóg nie jest sprawcą zła, w: *Bóg i zło*, red. J. Naumowicz, Kraków 2004, 38-39; św. Augustyn, *Wyznania*, X 42, Kraków 1999, 315-316; św. Justyn, *Apologia*, Poznań 1926.

⁸ Z literatury obcojęzycznej, która stanowi swoiste dopełnienie i rozwinięcie przedstawionego tematu, należy wymienić: C. Climati, *Inchiesta sul rock satanico*, Casale Monferrato 1996; W. Nigg, *Der Teufel und seine Knechte*, Olten 1983; H. Jaegen, *Pius IX und sein Engel*, w: *Schutzengel-Geschichten heute*, red. A. Weigl, Altötting 1973; J. Zimmermann, *Engel, die boten Gottes*, München 1956.

wyciągnięte zostaną wnioski dotyczące duszpasterstwa i działań pastoralnych, które Kościół i duszpasterze, a także osoby świeckie powinny podjąć, by pomóc współczesnemu młodemu człowiekowi w unikaniu kontaktu ze złem, lub też w przypadku doświadczenia tego duchowego cierpienia, wesprzeć właściwymi sposobami pomocy. Zaznaczyć należy, że do tej pory problem szatana, uważanego za główną przyczynę zła i jego źródło, nie doczekał się integralnego opracowania. Dlatego też prezentowana praca może stanowić poważny przyczynek na drodze do teologicznego pogłębienia problemu diabła i związanych z tą rzeczywistością posługą oraz pracą duszpasterską. Aby możliwie szeroko przedstawić omawiany problem, niniejsza praca zostanie ujęta w sześć rozdziałów. Punktem wyjścia rozważań uczyniono teologiczne podstawy rozumienia szatana jako źródła zła, przedstawione w rozdziale pierwszym. Posłuży do tego nieodzownie sam termin „szatan” (§1), a także przekazy biblijne dotyczące diabła (§2). Uwaga zostanie również skupiona na nauczaniu Ojców Kościoła (§3). Dotyczyć to będzie zwłaszcza tych Ojców Kościoła, w których nauczaniu występuje przedstawiany temat. Dokumenty *Magisterium Ecclesiae* (§4) stanowić będą dodatkowe pogłębienie tematu i jednoczesne uzupełnienie prowadzonych badań.